

ARBETSMILJÖ

FONDENS

SAMMANFATTNINGAR

1408

Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895—1925

För innehållet i sammanfattningen svarar Alf Johansson, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala Universitet, Box 513, 751 20 Uppsala, tel 018-18 12 18.

Pnr 79-3720 Arbetsorganisation med inriktning på produktionsteknik/tekniska förändringar (63) November 1990

Syfte

Syftet med den bok som sammanfattas här är att belysa *arbetarnas ställning i arbetet*, vilket förstås som deras *makt och inflytande över arbetssituationen*, i en svensk verkstad under en period som sträckte sig från strax före sekelskiftet 1900 till 1920-talets mitt. Analysen och diskussionen rör sig på flera plan. Dels handlar den om maktens instrument och utövning i arbetet. Dels handlar den om maktens källor, eller betingelser, utanför arbetsplatsen. Dess frågeställning är dock hela tiden hur makten i arbetet konstitueras, förändras och betingas i den enskilda verkstaden.

Tayloristisk arbetsledning

Analysen utgår från det försök arbetsgivarparten gjorde att genomföra en tayloristisk

arbetsledningsreform i Svenska Stålpressnings AB i Olofström åren 1915—1916, och fortsättningsvis också åren därefter, samt från hur arbetarparten förhöll sig till detta. Den handlar om hur detta försök ledde till en hård och av dåtiden mycket uppmärksammas arbetskonflikt i Olofström 1915—1916, såvitt bekant den enda öppna arbetskonflikten om tayloristisk arbetsledning i svensk industri.

Boken handlar också om hur de fackliga förbund till vilka arbetsgivaren och arbetarna hörde drogs in i konflikten och tvingades ta ställning till frågan om arbetarnas och arbetsgivarnas befogenheter och de fackliga organisationernas ställning i förhållande till varandra. Därmed vidgas också perspektivet för vad som hände i Olofströmsfallet till det större sammanhanget på den svenska arbetsmarknaden, till frågan om huvudorganisationernas inställning till och kamp

om makten över arbetsituationen under hela perioden 1895—1925.

Vilken roll spelade denna fråga i den fackliga organiseringen och i de avtalsuppgörelser som lade grunden för det första kollektivavtalet (verkstadsavtalet) 1905 och för den modell och de relationer som sedan kom att präglade den svenska arbetsmarknaden? Vilka maktbefogenheter fanns i dessa uppgörelser för arbetsgivaren och arbetarna i den enskilda verkstaden?

Makten över arbetsituationen

Här behandlas också en del andra sammanhang, mot bakgrund av vilka konflikten rullades upp och genomfördes. De hade alla betydelse för parternas makt över arbetsituationen: tekniken och arbetsmetoderna i arbetsprocessen i Olofström, företagets och arbetarnas ekonomiska rammar och resurser, den ideologi och de föreställningar som vägledde de stridande parterna samt det organiserade sammanhang både lokalt och utanför företaget inom vilka ideologi, teknik och arbetsmetoder, samt ekonomi, verkade.

Denna studie rör sig alltså i många förhållanden och diskuterar en mängd olika frågor, men det gemensamma med dem är deras betydelse för arbetarnas makt och inflytande, deras ställning, i det vardagliga arbetet i verkstaden. Diskussionen rör sig omkring maktfrågan som den dels ställde sig för det enskilda företaget i Olofström och dess moderföretag Separator, men som den också ställdes i relationen mellan kapital och arbete på hela verkstadsindustrins område. Diskussionen vandrar mellan ett mikro- och makroperspektiv.

Makt definieras vanligtvis efter Max Weber som möjligheten att påtvinga andra ens egen vilja och därvid påverka andras beteende. Maktens instrument och källor är därvid många och komplext sammanvävda. Ofta möter man i litteraturen ordet resurser, eller maktresurser, under vilket ord såväl instrumenten som betingelserna på ett oegentligt sätt sammanförs. Maktens instrument, eller verktyg, och dess källor är ofta på ett intimt sätt inflätade i varandra. För att följa Galbraiths resonemang i *Mak-*

tens anatomi (1983) så förutsätter till exempel organisationen, som kan definieras som en avgörande källa till makt, för sin uppbyggnad användandet av ett maktens verktyg:

”Det tas för givet att det behövs en organisation när maktutövning söks eller krävs. Från organisationen kommer sedan den erforderliga övertalningsförmågan och den därav följande underkastelsen (av medlemmarna) under organisationens syften.” (s 16)

Trots dessa svårigheter att i verkligheten alltid skilja på maktens källor och dess instrument — trots att dessa ofta är intrikat kombinerade och beroende av varandra — och trots att man därför kan se maktens verktyg och källor som sammantagna resurser för makt — görs i denna bok (om än inte fullt konsekvent) en uppdelning mellan å ena sidan de medel och instrument för inflytande arbetarna och arbetsgivaren på sin arbetsplats, och i det dagliga arbetet, själva aktivt och kortsiktigt kunde mobilisera och använda för att slå vakt om sin ställning och å andra sidan de förutsättningar för makt, eller källor till makt, som låg utanför deras omedelbara räckvidd — sociala, ideologiska, organisatoriska och ekonomiska förhållanden, som gjorde deras maktinstrument mer eller mindre användbara.

Undersökningens centrala moment

Maktens källor och verktyg skiftar, och tyngdpunkten i maktmatrisen skiftar med hänsyn till vad den avser att reglera. I sin bok *Maktens anatomi* (1983) skiljer John Kenneth Galbraith på tre former av makt:

tvingande makt, varvid motparten förkastar sina preferenser och lyder inför hotet om straff eller efter straff;

kompensatorisk makt, varvid motparten bringas till underkastelse genom positiv belöning; samt

betingad makt, varvid motparten påverkas genom att hans/hennes övertygelse och värderingar successivt påverkas och förändras.

Han skiljer också på tre huvudsakliga källor till makt: personliga egenskaper, egendom och organisation (s 14—17).

Många olika aspekter av makt och betingelser för makt tas upp i denna undersökning. Dess tyngdpunkt gäller dock organiseringen, på såväl arbetar- som arbetsgivarhåll, vilken påbörjades redan i slutet av 1880-talet och vilken nådde ett viktigt etappmål i och med det centrala verkstadsavtalet (kollektivavtalet) 1905.

Huvudskälet därtill är att organiseringen vid denna tid mer än allt annat förändrade tidigare maktförhållanden mellan arbetare och arbetsgivare. Nya mäktiga källor för makt uppstod, och parterna fick en lång rad nya maktinstrument till sitt förfogande. Organiseringen uteslöt inte tidigare medel och källor till makt, men den kompletterade, förstärkte, förändrade och delvis satte tidigare maktresurser ur spel.

Den tayloristiska arbetsledningens ideologi, metoder och strävan syftade till att vrida de vapen arbetarna fått genom sin socialistiska ideologi och sina samverkansmöjligheter i den fackliga organisationens form ur deras händer.

Taylorismen uppstod i de kapitalistiska länderna som arbetsgivarnas svar på den fackliga organiseringen och syftade till att återge arbetsgivarna något av den förlorade makten, eller att för den förlorade makten över vissa frågor kompensera arbetsgivarna med makt över frågor de tidigare inte behövt ha makt över, nämligen det konkreta arbetets bedrivande och de omedelbara villkoren för arbetsprestationen. Man kan också uttrycka saken så, att arbetsgivarna inte kunde hindra arbetarna att samverka i organiserad form och därmed att reglera vissa av ramvillkoren för arbetet, men att de i gengäld måste erövra makt över villkoren för det konkreta arbetet, arbetsprestationen och arbetsproduktiviteten.

Den centrala frågeställningen

Den centrala frågeställningen är alltså hur den fackliga organiseringen påverkade maktförhållandet, och därmed arbetarnas och arbetsgivarnas ställning, i arbetet. Denna fråga diskuteras med utgångspunkt i arbetet i Olofströmsverkstaden och i den konflikt som utspelade sig där under första världskriget, men den vidgas till en diskussion av den övergripande fackliga organiseringens betydelse, eftersom maktfrågor och konflikter i den enskilda verkstaden rörde principer och kunde mobilisera maktresurser i hela den fackliga rörelsen och hos de centrala parterna på verkstadsområdet.

Bland motiven att studera vad just organiseringen betydde för arbetssituationen är forskningsläget också ett av de viktiga. I den förhållandevis livaktiga historiska arbetslivsforskningen på 1970- och 1980-talen har en hel del undersökningar gällt en rekonstruktion av den lokala arbetsprocessen, där visserligen maktfrågan (om än inte klart uttalat) varit den centrala, men där den lokala arbetsprocessens, och de lokala parternas, relation till yttre förhållanden blivit marginellt behandlad.

Andra undersökningar har diskuterat organiseringen utifrån generella strävanden om bättre levnadsvillkor för arbetarklassen, där erfarenheterna, de konkreta villkoren och maktfrågorna i den enskilda arbetsprocessen lyst med sin frånvaro. Denna undersökning är ett försök att se hur dessa båda sidor hängt samman och betingat varandra.

Uppläggning och metodik

Uppläggnings- och metodiken i undersökningen följer insikten att makten i arbetet har en mängd dimensioner, att den utövas med hjälp av en rad redskap, att den tar sig olika former, att den betingas och har sina källor i en mängd förhållanden såväl i det enskilda företaget som i dess relation till omvärlden samt att den också är en produkt av historien, i det att ideologier, spelregler, uttolkningar av befogenheter och själva vanan att utöva befogenheter spelar roll.

Undersökningen av maktförhållandena i verkstaden i Olofström inramas därför av en undersökning av hur maktförhållandena och relationerna mellan huvudorganisationerna inom hela verkstadsindustrins område utvecklades både före och efter konflikten 1915—1916. Här studeras inledningsvis också utvecklingen inom moderbolaget AB Separator, dess arbetspolitik, dess roll och inflytande i arbetsgivarlägret och dess behov av förändringar av maktförhållandena i Olofström.

Ett särskilt kapitel ägnas ideologin och arbetsledningstankarna hos överingenjören vid Separator, Erik August Forsberg, vilken vid denna tid introducerade taylorismen i Sverige och var dess ledande, kunnige och aggressiva företrädare.

I ett par kapitel studeras sedan utvecklingen inom Svenska Stålpresnings AB i Olofström före konflikten 1915—1916, vilka maktförhållanden som utvecklades i arbetet, och således vilken ställning arbetare respektive arbetsgivare hade, under decenniet före 1915.

Här behandlas såväl olika källor till makt och inflytande som de konkreta verktygen för makt: organiseringen, arbetarkollektivets sammanhållning och den ideologiska orienteringen i arbetarklassen på bruksorten Olofström, arbetsdelningen och yrkeskunskapernas betydelse i arbetsprocessen, företagets ställning på marknaden, produktsammansättningen, hur avtalsbestämmelser och fackförening utnyttjades för att stärka arbetarnas grepp över arbetsprestationen, vilken arbetspolitik och vilka kontrollmetoder arbetsgivaren kunde bruka osv.

Ett försök görs att sammantaget bedöma de olika maktresurserna mot varandra fram till 1915 och beskriva den ställning arbetarparten, respektive arbetsgivaren, då hade i arbetet.

I kapitel 7 redovisas sedan den stora konflikten i Olofström åren 1915—1916. Det blir i långa stycken en genomgång och diskussion av vilka maktinstrument, och vilka källor till makt och inflytande, de båda parterna hade, vad som var tomma paragrafer och befogenheter och vad som var reella maktmedel, hur olika maktmedel och resurser antingen förstärkte eller kom i konflikt med och försvagade varandra, i vilken mån de yttre källorna till makt kunde mobiliseras och omvandlas till konkreta maktmedel osv.

Centralt i detta kapitel är alltså att diskutera relationen mellan arbetsprocess och facklig organisering samt också relationerna mellan de lokala parterna och de övergripande centrala organisationer till vilka de hörde.

I ett särskilt kapitel följs sedan maktrela-

tionerna, och frågan om implementeringen av den tayloristiska nyordningen, upp fram till 1920-talets mitt. Det handlar om hur arbetsdelningen och arbetsorganisationen stegvis förändrades, hur tidsstudier efter hand började införas, hur fackföreningens inflytande och handlingskraft i denna typ av frågor försvagades.

I kapitlet synas ingående några av de yttre betingelserna för detta: konjunkturutvecklingen, den politiska demokratins genombrott, förändringarna i de centrala parternas fackliga politik och i arbetarklassens politiska orientering.

Rent metodiskt kan man fråga sig hur man egentligen kan uttala sig om vilken betydelse i verkligheten olika faktorer och resurser har för makten. Hur skall man mäta det? — och hur skall man i synnerhet i en studie över förhållanden i början seklet bedöma det?

Inget enkelt svar finns på dessa frågor. Makten är i sina beståndsdelar ett relationsfenomen mellan element som inte låter sig mätas eller direkt vägas emot varandra och makten är i sig själv alltid något relativt mellan åtminstone två parter.

En viss garanti för att min bedömning hamnat rätt finns dock i två metodiska förhållanden: dels studeras maktens former, verktyg och källor här under en långt utdragen konflikt som böljat fram och tillbaka, som förde upp alla aspekter och maktmedel till ytan och testade dem och som avslöjade vad som var hållbart respektive inte hållbart.

Dels har det material som legat till grund för rekonstruktionen varit mycket mångsidigt och rikt: material från såväl de lokala som de centrala fackliga parterna (brev, protokoll, löpande konfliktbeskrivningar från olika tidpunkter osv), en hel del efterlämnade manuskript och sammanfattningar av de inblandade parterna från konfliktens olika skeden samt ett mycket omfattande samtida tidningsmaterial.

Därtill har jag gjort ett visst antal intervjuer med både arbetare och tjänstemän som själva arbetade vid bruket under första världskriget och som har kunnat hjälpa mig med tolkningarna av många olika detaljer i sammanhanget. Jag har i det traditionella

bokförings- och lönematerialet kunna få säkra uppgifter för min rekonstruktion av produktion, försäljning, investeringar, arbetsdelning och arbetsorganisation.

Inte heller i detta i och för sig rika material har det funnits möjligheter att i absoluta tal avgöra maktens komponenter och innehåll, men det har funnits stora möjligheter att bilda sig en uppfattning om de olika delfrågor som varit av betydelse.

Några av resultaten

I en detaljerad genomgång av Olofströmskonfliktens mest akuta skede åren 1915–1916 — då den tayloristiska reformen infördes, då lockout och strejk följde varandra, och då företagsledningen med alla till buds stående medel försökte införa ett nytt tidsstudiebaserat ackordssystem, en mer hierarkisk arbetsdelning och en annan relation till den lokala fackföreningen — blottades parternas instrument och källor för makt. Styrkan i vissa maktmedel kom i dagen och svagheten i andra.

Ett enigt arbetarkollektiv

Av *grundläggande* betydelse för arbetarpartens förmåga att göra motstånd var *den ideologiska enigheten* i arbetarkollektivet. Den tog sig många uttryck och kan endast ofullständigt speglas i den fackliga organisationsgraden. Den gick djupare än så. Som en del i en vidare ideologisk samhörighet med hela verkstadsindustrins arbetarklass utmärktes den av en aktiv och grundmurad ovilja att prestera mer arbete än nödvändigt, att följa order från vad man tyckte var "inkompetenta arbetsbefäl" och att i allmänhet "lyda herrarna".

En liknande enighet kan inte återfinnas på arbetsgivarsidan. Tvärtom demonstrerades från det hållet en uppenbar oenighet om nyttan av ackordsarbete, sk rationell arbetsledning (taylorism), och över huvud taget idén att arbetarna inte med samförstånd skulle kunna förmås till en bättre arbetsprestation. Att den socialistiska ideologin på arbetarsidan skulle vara så definitivt skadlig för — som Verkstadsföreningen uttryckte det — "flit, skicklighet och hög arbetsintensitet" visade sig inte vara någon

grundmurad uppfattning på arbetsgivarsidan. Den anti-socialistiska ideologin hade schatteringar och varianter som gjorde den mindre kraftfull än den socialistiska.

"Välfärdspolitik"

Ett medel som företagsledningen, med mönster från moderbolaget Separator, försökte använda för att bryta den socialistiska ideologin var en sk välfärdspolitik (premier, sjukhjälp, pensioner osv), som direkt kopplades till höjd arbetsprestation. Man ville få arbetarna att inse, att det "skulle löna sig att arbeta" och därmed utrusta sig med andra värderingar och tänkesätt än de kollektivistiska. Effekterna av det, som arbetarna tyckte, godtyckliga premierandet tycks dock ha blivit de motsatta. Någon konsekvent och enhetlig patriarkalisk välfärdspolitik och ideologisk motoffensiv fanns inte på arbetsgivarsidan. Tvärtom var olikheterna utmärkande mellan olika arbetsplatser.

Den centrala organisationens betydelse

Detta för över till de centrala organisationernas betydelse för den lokala makten och styrkan. Det är därvid en rad olika aspekter som kan urskiljas: ideologin, det fackliga programmets innehåll och organisationens arbetsätt.

Den solidaritetsbetonade ideologin inom tidig arbetarrörelse tog sig inom Metall uttryck i en politik, där den grundläggande tryggheten för medlemmarna — för svaga och nystartade fackföreningar och för arbetargrupper med svag ställning och dåliga villkor — av kongresserna och förbundsledningen prioriterades framför förbättringar till redan välbetalda och bättre ställda yrkesgrupper.

Till viss del kan detta förklaras med insikten att ett snabbt uppbyggande av ett starkt och välorganiserat förbund rent organisatoriskt krävde det. Framför allt förklarades det nog dock mest av industrialiseringens snabba förlopp i Sverige, vilket snabbt gjorde de "vanliga arbetarna" (som utan längre yrkesträning kunde ta vilket jobb som helst), i motsats till "yrkesarbetarna" med mångårig erfarenhet och stort yrkeskunnande till den dominerande gruppen i för-

bundet. Klassammansättningen gav en speciell profil, erfarenhet och ideologi åt förbundet och åt dess breda grupper av "vanliga arbetare".

Fackliga program

Det fackliga program som utvecklades inom Metall i seklets början inriktades därför primärt på att skapa grundtrygghet för de breda grupperna. Den innebar satsning på trygga minimilöner, på fasta ackordsprislister och helst lokala uppgörelser om sådana, på garanterad timlön under ackordsarbete, på fasta arbetstider och på ersättning vid övertidsarbete.

Härigenom byggdes inte bara en grund för tryggheten för de breda grupperna. Det restes också ett värn mot arbetsgivarnas traditionella metoder att tvinga fram högre arbetsprestation genom godtyckliga nedläggningar av ackorden i kombination med otrygghet och oreglerade förhållanden i beträffande timlöner och arbetstiderna.

Det restes ett värn mot konkurrensen arbetarna emellan. Metalls politik innebar i realiteten, att arbetarna lärde sig att förhandla inte bara om arbetskraftens pris utan också om arbetsinsatsen.

Trots arbetsgivarnas attacker mot den fackliga rörelsens "prestationshämmande" inflytande i verkstäderna behöll och vidareutvecklade Metall denna politik i och med och efter 1905 års avtal. Också den tidigare så effektiva arbetsdelningen inom förbundet utvecklades. Den innebar en stor aktivitet i de lokala föreningarna för upprättandet av lokalavtal med prislister och förtjänstgarantier i kombination med ett starkt stöd från förbundet i det enskilda fallet, både för att värna om principerna och i form av ombudsmän som reste ut till föreningarna och hjälpte till.

Demokratin i kombination med den starka ledningen, löneprogrammets konsekvens, arbetarkollektivets enhetlighet och organisationens systematiska arbete för enhetliga villkor gav arbetarna lokalt sammantaget mycket rika källor till makt och inflytande i arbetet.

En splittrad arbetsgivarkår

I motsats därtill står under 1900-talets två

första decennier en splittrad och oenig arbetsgivarkår. Man kan sedan 1900-talets början se en grundläggande splittring mellan å ena sidan ett fåtal arbetsgivare som följde AB Separators aggressivt anti-socialistiska och tayloristiska politik och å andra sidan dem som prioriterade arbetsfreden och i realiteten accepterade ett lokalt medinflytande från arbetarna via lokala avtal över arbetspriser och arbetsprestationer.

Separatorlinjen innebar att avtalen endast skulle innehålla ramvillkor om arbetstider och timlöner, medan bestämmelser som hade en direkt betydelse för arbetsprestationen skulle undandras förhandlingarna. Denna splittring gick upp i dagen under Olofströmskonflikten. Under hot om uteslutning tvingades bolaget i Olofström till förhandlingar "om allt", som Verkstadsföreningens överstyrelse formulerade det.

Det tayloristiska försöket i Olofström var alltså en attack från Separator och ett fåtal andra större arbetsgivare mot hela den maktodelningsmodell som knäsläts i och med 1905 års avtal. Om Separator hade gått segrande ur den striden hade fackföreningarnas roll blivit en helt annan i svensk industri. Separators ideal var de "gula" fackföreningarna av amerikansk typ, som gav arbetsgivaren fria händer över ackordsprissättningen och därmed arbetsprestationen.

Lokal förhandlingsrätt

Av särskild vikt för maktförhållandet lokalt var således den lokala förhandlingsrätten om ett brett spektrum av arbetsförhållanden. Förhandlingsordningen blev därmed en särskild maktresurs vid sidan av avtalets bestämmelser om arbetsvillkoren.

Under de förutsättningar som gavs — en programmatiskt enig och mycket aktivt arbetande facklig rörelse och en arbetsgivarkår som var splittrad i sitt förhållande till fackföreningarna — blev denna förhandlingsordning ett mäktigt styrkebälte för arbetarsidan.

Den enskilde arbetsgivaren kunde inte längre ta till de maktmedel han brukat (avsked, omplaceringar, ackordsnedläggningar, lockout o s v). Han måste i stället förhandla om det mesta och till och med böja sig för andra arbetsgivare som satt med i såväl

krets- som centrala förhandlingar. Allt detta demonstrerades grundligt under åren 1915—1916 i Olofström.

Till de bestående maktmedlen för arbetarna hörde i detta fall liksom i andra den överlägsna praktiska yrkeskunskapen arbetarna hade. Den tayloristiska reformen kunde inte genomföras snabbt, ty ingenjörerna och arbetsbefälet saknade de erforderliga kunskaperna om alla de detaljer som måste kännas till för en ackordssättning för högre arbetsintensitet. Olofströmsbolagets splittrade produktion — en typisk företeelse i dåtidens verkstadsindustri — gav stort spelrum för arbetarnas erfarenheter och yrkeskunskap och gjorde saken än svårare för arbetsgivaren.

Konjunkturen som maktkälla

En osynlig men viktig källa till makt utgjordes av konjunkturen. Så länge efterfrågan på arbetskraft var begränsad, men å andra sidan företaget fram till 1915—1916 heller inte hade råd att avskeda alltför många arbetare, kunde arbetarna kollektivt reglera arbetsprestationerna.

Det försvårades betydligt i krigets slutskede då inströmningen av ny och yngre arbetskraft kraftigt ökade och samtidigt inflationen urholkade reallönerna. Då började prestationsnormerna spricka och vägen öppnades för de nya tidsstudiebaserade ackorden.

Det blev ännu svårare att upprätthålla sammanhållningen under depressionsåren i början av 1920-talet, då de drastiska lönesänkningarna och avskedandena gav företaget möjlighet att såsom villkor för fortsatt anställning för vissa kräva att de antog ackorden utan diskussion.

Den eftergiftspolitik som i dessa frågor lokalt utvecklades dessa år dikterades också av förbundets politik. Under rådande omständigheter tvingades förbundet att ändra politik. I stället för betoningen av den lokala aktivismen kom nu de centrala uppgörelserna, som bland annat krävde högre arbetsprestationer av arbetarna såsom kompenstation för arbetstidsförkortning och fortsatt anställning.

Den lokala föreningens makt undergrävdes också av den splittring inom fackför-

eningsrörelsen, som de yttre villkoren framkallade. Olika strategier ställdes mot varandra, en upp Slutning kring förbundsledningens politik kontra ett mer lokalt agerande oberoende av förbundsledningen. Denna splittring gick in i de lokala föreningarna och undergrävde den tidigare framgångsrika enigheten.

Slutligen innebar också konjunkturutvecklingen och depressionen en begynnande produktionsteknisk förändring i företagen. Man tvingades rensa bort en hel del av det olönsamma sortimentet, satsa på effektivare redovisningssystem och organisation. Fram till mitten av 1920-talet hade denna nyorganisation ännu inte nått långt, men grunden var lagd för ett genombrott för den tayloristiska reformen.

Här demonstrerades alltså tydligt konjunkturens, marknadens och efterfrågans stora och indirekta betydelse för makten. De centrala avtal och den fackliga politik som tidigare varit ett kraftigt styrkebalte för arbetarnas ställning i arbetet blev under dessa år snarast ett vapen för arbetsgivarna att genomdriva en tayloristiskt inspirerad rationalisering. Grunden lades för mellankrigstidens centralistiska samarbetspolitik, vilken bland annat krävde att arbetarnas makt över arbetssituationen minskades och deras arbetsprestationer stegrades.

Några slutsatser

John Kenneth Galbraith säger i *Maktens anatomi* att "sådan ekonomisk vetenskap som är skild från överväganden vilka inkluderar maktens utövande saknar mening och definitiv relevans" (s 7). Det produktionsresultat som verkstadsindustrin i Sverige åren 1895—1925 skapade utgick från den maktsituation i arbetet som diskuteras i denna bok. Kampen om makten över arbetet var den kärnfråga kring vilken organisationen, avtalen och förhållandena mellan kapital och arbete utvecklades.

För att förstå hur denna makt var uppbyggd och fördelad krävs en analys av maktens källor och verktyg både i förhållandena i företagen, i konjunkturens utveckling och hur den drabbade företag och dess anställda samt i de yttre sociala, ideologiska och orga-

nisatoriska förhållanden som angav ramar för företagens båda aktörer men som också utgjorde maktens källor.

Vad som kanske är en aning knappt framställt i detta sammanhang är frågan om maktbalansen i stort, först och främst mellan den samlade arbetarrörelsen och arbetsgivarlägret. Frågan är förstas på gränsen till omöjlig att uttömmande behandla i ett sådant här sammanhang, men den finns dock i denna analys av Olofströmskonflikten ständigt närvarande och spelar roll för vad som händer i det enskilda fallet.

Det är i sammanhanget också något märkligt hur litet de konkreta arbetsförhållandena i verkstäderna hittills påverkat synen på den svenska fackföreningsrörelsens utveckling och säregenheter. Denna bok kastar visst ljus över denna fråga. Med utgångspunkt i den speciella form för industrialisering Sverige genomgick i slutet av 1800-talet följde den breda fackliga organiseringen och en särskild vikt vid maktfrågorna i arbetet. De ambitioner fackförbunden hade att höja hela klassen i materiellt

avseende krävde inte bara breda organisationer utan också en inriktning på det fackliga arbetet som gav makt och inflytande över arbetsituationen, ty löneutvecklingen för de breda grupperna var helt beroende därav.

Den tayloristiska attacken mot Olofströmsarbetarna var ytterst en attack mot den svenska fackliga förhandlings- och maktodelningsmodellen. Att den inte lyckades, och att den taylorism som infördes i industrin under mellankrigstiden endast var partiell, visar att den sk samförstånds politik som bröt fram på 1930-talet hade sina rötter i de relationer och maktförhållanden som grundlagts på tidigt 1900-tal.

Rapporten

Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895–1925 (341 sidor) av Alf Johansson ingår i serien "Det svenska arbetets historia" som utges på Arkiv förlag (ISBN 91 7924 0518). Boken kan beställas genom bokhandeln.

Arbetsmiljöfonden

Box 1122, 111 81 Stockholm
Tel 08-796 47 00 (vx)